

Надія ШВАЙБА
(Запоріжжя, Україна)

94 (477.64)-053.81 «1920»

**Між робітником і непманом:
життя Бориса Вейде
у Запоріжжі 1920-х років**

Проблематика ранньої радянської доби для істориків є актуальною з багатьох причин та наукових підходів. Зокрема, зростає увага до пересічної людини, робиться акцент на “історію знизу”, досліджується повсякдення людини конкретної епохи, вивчаються її життєві практики, стратегії адаптації у місті чи на селі в роки модернізації “по радянськи”. Ось характерні риси, притаманні сучасній історіографії 1920-30-х років [9; 17; 21; 23; 25]. У фокусі даної студії – аналіз індивідуального досвіду конкретної людини, що жила у місті Запоріжжі в роки непу та першої п’ятирічки, в роки радянських соціальних перетворень та катаклізмів. Текст записок у широкому сенсі – це презентація індивідуального сприйняття, свідомих або підсвідомих реакцій людини на виклики її часу. Він містить важливу інформацію в контексті ювенальної та соціальної історії, історії повсякдення, урбаністики, безпосередньо історії міста Запоріжжя.

“Записки строителя” Бориса Олександровича Вейде (1900-1970 рр.) [6] хронологічно охоплюють 1908-1935 роки, написані російською мовою. На сьогодні нам відомий і доступний тільки другий зошит, що охоплює 1923-1935 рр., більшістю – роки проживання Бориса Вейде у Запоріжжі (1923-1934 рр.). Не дивлячись, що записки охоплюють ширший період, автор презентує себе як “будівник” Дніпрогесу, тим самим виділяючи центральний сюжет в своїй біографії.

Щодо часу створення джерела, очевидно, що вести щоденник Б. Вейде почав у 1920-ті роки. До цього схиляють численні подробиці спогадів, передача емоційної атмосфери пережитого, є вказівка і на конкретну дату – 15 травня 1927 р. Тоді, під час романтичного відпочинку на дніпровій скелі, молода компанія друзів вирішила зустрітись

через 25 років і поділитись пережитим. Припускаємо, що остаточно записки Б. Вейде були зведені, відредаговані і начисто переписані ним у зошити на початку 1950-х років. Саме тоді автором був визначений адресат записок: його син, Фелікс Борисович Вейде, що народився у Запоріжжі 1935 року, в дорослому віці – проживав у Івано-Франківську.

Записки по кожному або одразу двом рокам складаються з частин: а) загальні події в країні та місті, спогади Б. Вейде як очевидця цих подій (свого роду мемуари-сучасні історії); б) важливі події в житті самого Б. Вейде, розвиток кар'єри, знакові зустрічі, налагодження побуту тощо; в) його особисте життя, зокрема “історії” стосунків із жінками. Такий поділ свідчить про існування у свідомості автора критерію важливості щодо пережитого. Приватне, хоча і таке важливе для автора, переноситься якби на другий план, на першому – суспільне, загальнодержавне, що опосередковано свідчить про характерні установки автора. Малюнки (усього 16), виконані чорнилом та аквареллю, супроводжують текст записок і мають свою семіотику. Наприклад, під 1926 роком – карикатура на директора заводу (“непівський висуванець”) [6, арк. 46], події 1927 року супроводжує “червона рука, що душить змію” (ілюструє покарання заводських розтратників, в т.ч. суд над колишнім директором авто-майстерень ім. Х. Раковського) [6, арк. 49 зв.]. Малюнок перекликається з радянським агітплакатом 1937 року: “Искореним шпионов и диверсантов...” [12]. Вочевидь, саме він став джерелом натхнення для образу, представленого у записках.

Ровесник століття, Борис Вейде фіксував ті речі, що непокоїли молодого мешканця учорашнього повітового міста: робота, його оточення, друзі, гучні події на державному рівні, особисте життя, дозвілля, мода, читацькі вподобання тощо. Його текст – це можливість зрозуміти як переживав 1920-30-ті роки звичайний хлопець, нещодавно демобілізований з військової служби [6, арк. 40]. Хлопець, який не мав ні підтримки родичів, ні зв'язків, успіхи якого у великій мірі залежали від нього самого і вміння орієнтуватися в ситуації.

У записках Борис Вейде повідомляє, що батько його пропав без вісті після 1918 р. У роки військового комунізму сім'я розпалася: брата Михайла, як збирача продподатку на селі, “отруїли кулаки”, на селі вирував голод, прокормити себе і хвору матір не було можливості. У 1923 р. Борис залишив село, але у місті вирувало безробіття,

жебракуював у пошуках роботи, поки не опинився на вокзалі Запоріжжя. Довелося впритул зіткнутися із соціальними реаліями привокзального життя: “кокаїнисты, проститутки, художники, спившиися актеры, военные и воры, воры без конца...” [6, арк. 40 зв.]. Опинившись у маргінальному середовищі, Вейде став свідком того стану, який для міст початку 1920-х років обернувся на норму. Кокаїн із дорогої забави для представників богеми після революції і війни перетворився на найбільш популярний наркотик. Він був дешевше горілки і продавався у чайних, на ринках. Доступний засіб одурманення стрімко поширювався серед безпритульних, жебраків, проститутток, злочинців [16, с. 20, 38-39, 49-50, 79, 90]. Запоріжжя в цьому відношенні не було виключенням.

Бориса врятував випадок. Його помітив колишній командир роти і допоміг влаштуватися до Запорізьких авторемонтних майстерень ім. т. Х. Раковського. Привокзальне життя закінчилося і починалося життя заводське. Відмітимо, що у самих записках ми не знайдемо точної посади, на якій працював Борис. Уся увага його прикута до того, що відбувалося на заводі, які угруповання утворилися в середовищі заводчан, хто був формальними і неформальними лідерами. Із діловодної документації заводу дізнаємося, що автор записок протягом 1924-1927 рр. працював цеховим конторником [2], а напередодні закриття заводу – секретарем і діловодом [4]. Більш того, віднайдена нами анкета працівника Запорізьких авторемонтних майстерень ім. Х. Раковського від 23 січня 1926 р., дозволила встановити, що Борис у 1920-ті роки носив подвійне прізвище *Лехмус-Вейде* [3]. Були виявлені й інші біографічні факти: латиш за національністю, хлопець народився 2 травня 1900 року у місті Валки тогочасної Ліфляндської губернії. За соціальною градацією відносив себе до службовців, свого часу призивався до терармії, мав 5 класів гімназії, навчався у школі бібліотечних робітників. В перші ж дні праці на заводі був прийнятий до профспілки “Местран”, був членом ЦРК, Каси Взаємодопомоги, товариств МОПР та Авіахім [3, арк. 84-84 зв.].

Отже, почалося більш-менш влаштоване міське життя, визначилося коло заводських приятелів та друзів: “Даниил Диснато – слесарь, анекдотчик, динамическая натура.., Миша Синий – слесарь-сборщик, душевный человек... , Н.Н.Турнаев – сборщик моторов высокой квалификации, хороший семьянин, любитель читать мне в цехе мораль о различии рабочих и “гнилых интеллигентов” (к ним он относил всех

служащих)..., язвительный латыш токарь Янсон, вспыльчивый Кауфман, бывший красногвардеец; серьезный и суровый коммунист Фрейберг, смешливый Федор Черкасов; комсомольский секретарь, флегматичный Давид Слободжан... – хорошие, отзывчивые, дружные” [6, арк. 41 зв.]. Заводське оточення впливало на молодого хлопця, воно відповідало його очікуванням і шуканням, дозволяло оперувати категоріями “справжньої чоловічої дружби” та “здорового робочого глузду”. Показово, що себе у власних записках Б. Вейде називає “сином робочого” [6, арк. 41].

Втім, життя 23-24-х річного парубка не обмежувалося лише заводом. Роки праці на заводі співпали з роками розквіту непу у місті. Мешкаючи на квартирі у районі Слободка, Борис знайомиться зі своїми міськими однолітками. Це виявився світ так званої “золотої молоді”, або “непівської молоді Запоріжжя”. Сприйняття цієї молоді у Бориса було вельми характерним: “жили только сегодняшним днем, каждый на свой манер...”. Він був добре обізнаний з тим, як саме проходило її дозвілля, особливо, коли у місті після припинення дії сухого закону “з’явилися ресторани і пивні з фокстротами, балалаечниками і баянами, мордобоем” [6, арк. 41 зв.]. Але “непівський кураж” дійсно став певним стилем поведінки для частини соціуму, перетворюючись на повсякденну практику в багатьох регіонах радянської держави [8]. У записках настроїв міських непманів тонко підмічається і певною мірою протиставляється образу життя заводських робочих. Бориса вражала строкатість і поведінка людей, з якими доводилося стикатися на вулицях міста: “Спекулянты. Извозчики. Нищенки. Воры. Непманы куражились, скандалили, быстро гибли из-за неуверенности в завтрашнем дне” [6, арк. 41 зв.].

Надмірне вживання алкоголю у 1920-30-ті роки взагалі з аномалії перетворилося на норму повсякденного життя. Соціальні очікування багатьох не виправдалися, негатив, викликаний важкими побутовими умовами та загальна невлаштованість часто знаходила свій вихід у пияцтві [17, с. 325]. Показово те, що Вейде обходить проблему пияцтва серед робочих і головним споживачем алкоголю видається міський непман. Хоча відомо, що з середини 1920-х років для значної кількості робітників пивна стала чи не найпопулярнішим місцем проведення дозвілля [11, с. 136-140].

Одним із маркерів, за яким Б. Вейде відділяв непівське середовище від заводського, був одяг, а вірніше мода тих часів. Мода як явище

виявляла колективне підсвідоме, а вбрання окреслювало приналежність його власника до конкретної соціальної групи. Якщо об'єктивні обставини не сприяли розвитку моди на початку 1920-х років (гострий дефіцит тканини, взуття, галантереї), то в роки непу (1922-1928 рр.) відбулося проникнення європейської і американської мод, стилю “Ар-деко”¹ у життя радянських людей [7, с. 337]. У той же час, радянська мода мала на меті розробку і впровадження візуальних ознак “радянського”, державна ідеологія повинна була проявлятися на рівні окремого представника соціуму і того, у що він одягнутий. У другій половині 1920-х років налагоджується масове промислове виробництво одягу, як і масові форми його споживання. Але у роки непу існував помітний розрив між модно і дорого одягнутим “непманом” (“непманшою”), недорого, але по-модному вдягнутим міським хлопцем (дівчиною), між ними і звичайним робочим. Ці тенденції проявлялися і серед населення Запоріжжя. Про це свідчать як індивідуальні, сімейні, так і групові фото 1920-х років, що збереглися у фондах Запорізького краєзнавчого музею [5].

Одяг, таким чином, перетворювався на швидкий візуальний спосіб ідентифікації й протиставлення: “ми” - “вони”. Відмінності у зовнішньому вигляді закарбувалися і у пам'яті молодого хлопця. За виразом Вейде “змістом життя” непівської молоді Запоріжжя вважалися “лаковые туфли, брюки-дудочки, галстук бабочкой...” До одягу додавалися модні захоплення: “...танцы “шимми”, “болерки” с девочками, вечера огарочников. Вертинский, Есенин...” [6, арк. 42]. Смаки непівської молоді свідчили, що та воліла “свята життя”. Бачимо справжню культурну ситуацію – очікування, потреби, смаки тих, хто визначав наповнення масової культури 1920-х років. Й не дивно, бо непмани, як відмічає В.Г. Лебедева, були досить строкатою соціальною групою, але переважно “плебейського” походження [15, с. 215]. Серед них були вихідці з купецтва, міських торговців, представники злочинного світу, люди із робітничого середовища, які пережили кар'єрний злет, висуванці в інженери і “червоні директори”, письменники тощо.

¹ Ар-деко – еkleктичний стиль, популярний між Першою і Другою світовою війнами, суміщав східні мотиви з елементами старини, модерн, конструктивізм, абстракціонізм і кубізм. Проявлявся не лише в одязі, а й в живописі та архітектурі.

Для Б.Вейде, який працював на заводі і щоденно спостерігав важку працю, спілкувався з дорослішими чоловіками, знав їх життєві пріоритети, повсякдення непівської молоді сприймалася доволі скептично, якщо не презирливо. “Никаких идей, газет! И почти никаких книг! Впрочем интересы были: удачно продать на толчке барахло, вечер с очередной девушкой, тухлый печоринский взгляд людей все изведавших и все познавших...”. Привертають увагу згадки (нажаль без уточнення джерела інформації) про вечори “огарочников”: “... Когда гасли огарки на пиршественном столе, на коврах очередной квартиры сплетались мужские и женские тела...” [6, арк. 42]. Спостерігаємо прояви і вплив декадансу, спрямованість на отримання задоволення, надання неабиякого значення задоволенню еротичному, сексуальному. Згадуючи ці факти, сам Б. Вейде виступає нібито стороннім спостерігачем, що засуджує такі вульгарні речі. З одного боку – презирство, зневага до своїх друзів поза заводом (“настоящей дружбы не было”), а з іншого – відчувається певне занурення, спокуса й самому спробувати принади життя з відносною свободою, веселим дозвіллям, і вочевидь з тим, що не могло не хвилювати молодого чоловіка, – знайомствами з дівчатами.

Музика і пісня так само відбивали смаки і настрої міської молоді. Крім романсів за віршами С. Єсеніна (“Не жалею, не зову, не плачу...”), молодь Запоріжжя співала популярну одеську пісню “Свадьба Шнеерсона” та “Бублики”. Останню у текстовій варіації: “Отец мой пьяница, он к рюмке тянется. Он врет и чванится, а брат мой вор. Сестра гулящая, совсем пропашая. А мать курящая, какой позор!...”. “Жорсткі романси” або “пісні вулиці” стали характерним явищем для міської музикальної культури 1920-х років [16, с. 240], і молодь Запоріжжя не складала виключення із загальної тенденції. На заводі ж, з вуст лєнінградського інженеру, Вейде слухає В. Маяковського: “Вам, проживающим за оргией оргию, имеющим ванну и теплый клозет...” [6, арк. 43]. Протиставлення пролетарія “непівським торгашам” зростає.

Впродовж 1925 року Б. Вейде обирають до правління заводського клубу, до редакції заводської стіннівки “Іскра”, наприкінці року він стає робкором газети “Червоне Запоріжжя”, завідує заводською бібліотекою. Молода енергія тим самим скеровується у русло суспільної праці, формується поняття робкорівського обов’язку [15, с. 229], зростає впевненість у власних силах і можливостях. Поступово на-

ростає внутрішнє відчуження Бориса від тих, хто не мав на меті вступу до партії, робітничої профспілки, не сумував від смерті В.І. Леніна... На посилення такого протиставлення впливала і державна антинепівська пропаганда.

Впродовж 1920-х - початку 1930-х років непман став одним із головних об'єктів критики у газетах, сатиричних журналах, художній літературі та кіно. Влада конструювала образ непмана у масовій свідомості як образ внутрішнього ворога. Максимально антинепівській пропаганді піддавалося покоління, соціалізація якого припала на 1920-ті роки [21, с. 85]. Борис, як людина активна, читаюча, не міг уникнути цього впливу. Але на середину 1920-х молодий хлопець опинився одночасно у двох середовищах: у світі непівської молоді – своїх міських приятелів поза заводом, з їх цінностями і вподобаннями, та у колі робочих авто-майстерень. Життя непівської молоді можливо і приваблювало Бориса, водночас, було чітке розуміння, що за деякі “екзотичні речі” можна з легкістю потрапити у поле зору ДПУ. Засуджуючи непманів, зневажаючи їх за легковажне життя, Борис все ж таки спілкується і проводить час з аполітичною, але по-своєму харизматичною непівською молоддю Слободки. Слід враховувати, що однозначні оцінки в записках надавалися автором постфактум, ретроспективно, а на середину 1920-х років “пошук себе” вочевидь тривав. Інакше, що могло спричинити невроз і психастенію, які пережив Борис у цей час?

Криза “хлопця з заводу” остаточно визріла у часи так званої “Сімаковщини”. У 1926-27 рр. нове начальство майстерень розікрало і довело завод до повного банкрутства. Молодий робкор сміливо і відверто почав публікувати “репортажі з місця подій”. Ситуація конфлікту працівників із керівництвом загалом була типовою для 1920-х [23], але безпосередньо для Б. Вейде вона вилилася у залякування і прямі погрози життю. Чим закінчувалися подібні конфлікти активістів-робкорів із місцевим начальством – про це постійно писали газети: розгніване втручанням у “свої” справи начальство не зупинилося перед фізичною розправою [24, с. 50]. Борис іде у своєрідний ва-банк – на прийом до голови місцевого ГПУ. Зрештою, відбувся суд, із “Сімаковщиною” покінчили, але це не врятувало збанкрутілі майстерні, завод припинив діяльність. В ті напружені часи, на протигагу шанувальників Есеніна, заводські хлопці всіляко підтримували Бориса.

Важливу інформацію для розуміння того, як формувалася свідомість молодого хлопця, надають свідчення про його читацький запит.

Книга як засіб дозвілля, як складова повсякдення, виступає кодом до розуміння молодого людини 1920-х років. “Записки” дозволяють прослідкувати розвиток літературних смаків Вейде-читача. Впорядковуючи заводську бібліотеку, Борис читає із захопленням і багато вечорів проводить із книгою. Які книги він обирає на середину 1920-х років? Власне, це нові видання радянських письменників, що вийшли протягом 1923-1926 рр. Репертуар показовий, як і короткі коментарі щодо прочитаної літератури: ““Дело Артамоновых” Горького с его угасанием купеческой семьи; “Падение Даира” Малышкина, где он описал ликвидацию врангелевщины; “Разгром” Фадеева – где он раскрывает духовный мир Левинсона и Морозки, буржуазный индивидуализм Мечика; “Одеты камнем” Форш, “Кюхля” Тынянова, “Конармия” Бабеля, “Чапаев” Фурманова и др. С тех позиций какие были заложены в этих произведения – бытие нашей компании вне завода казалось обывательским, мелким...” [6, арк. 50].

Що об’єднує ці твори? Сюжет більшості з них розгортається на фоні відмирання старого дореволюційного світу та кипучих подій революції і Громадянської війни. Борис бажав читати і паралельно осмислювати те, свідком чого був сам, в чому приймав участь. Звичайно, що дана література мала конкретне ідеологічне спрямування, але саме цього і очікував Вейде-читач. Твори відповідали внутрішньому запиту недавнього червоноармійця. Конкретні літературні образи та сюжетні розв’язки сприяли посиленню віри в ідеали, якими хотів керуватися Борис, водночас, вони виправдовували його особисті жертви: розпад родини, повоєнну невлаштованість, низький рівень життя. Такими були повоєнні реалії багатьох “солдатів революції” [19, с. 143]. На противагу цьому, література формувала образ сильного духом героя, справжнього борця за ідею. Логічно, що для Вейде боротьба за ідеали продовжилася на шпальтах “Червоного Запоріжжя”. Інше питання, наскільки читацький вибір Бориса був самостійним? Адже з перших років радянської влади бібліотека перетворилася на політико-ідеологічний інститут, а тип радянського читача формувався через вибір книг по рекомендаційним спискам [18, с. 77].

Втім, на середину 1920-х, коли антологія радянської літератури тільки починала формуватися [10], серед міських читачів набули популярності перекладні твори, що видавалися переважно недержавними видавництвами. Бачимо, що молодий запорізький робкор, водночас член Товариства спасіння на водах, чергуючи на березі Дніпра, не раз пере-

носився з книгою до старого німецького замку, або невідомої Африки, до світу пригод і авантур. На короткий час (1926–1927 рр.) він стає шанувальником романів П'єра Бенуа, читає його головні бестселери: “Властительница Ливана”, “Атлантида”, “Дорога гигантов”, “Кенигсмарк”. Чотири прочитані книжки свідчать про справжнє захоплення жанром і автором. Втім, бачимо, що Вейде розуміє “шкідливу” направленість і потенційну оцінку даної літератури. Борис не подає своїх вражень від прочитаного, лише констатує: “захватила екзотика”, “Эти романы издавались во множестве”, “колониально-дворянская романтика быстро надоела. Их сменили “Мои университеты” Горького, “Цемент” Ф. Гладкова, “Мими Блюэтт” Гвидо де Верона, “Миндаль цветет” Оливии Уэдсли, “Завод” Камилы Лемонье, “1920 год” монархиста Шульгина и др.” [6, арк. 50 зв.]. Вейде-читач воліє повернутися до свого часу, своєї епохи і фактично визначається зі “своєю” літературою. Остання повинна приносити не лише задоволення, а й користь, бути засобом виховання, дороговказом для молодшої людини. Все, що читатиме Вейде у подальшому, буде мати чіткий літературно-політичний дискурс.

Тим часом, “золота молодь” Запоріжжя продовжує захоплюватись Єсенінін, майже не читає, умикає дівчат і не розуміє, не підтримує робкорівсько-заводську діяльність їх приятеля. До Вейде вони зверталися лише із питанням “Кому і навіщо це треба?”, “Знайшов справу!”, “Чорт з ними!” [6, арк. 51].

Сфера, що не менш характерно відбивала реалії міського життя Запоріжжя – це стосунки між молоддю, сфера приватного й інтимного. Записки не опускають завісу над тим, що традиційно приховується, автор пригадує дівчат і жінок, з якими він мав романтичні, або виключно сексуальні стосунки. Показово, що представниці жіночої статі, з якими “спілкувався” Б. Вейде були не з робітничого середовища. Помітно, що Б. Вейде не лише пригадував, а й наново оцінював власний досвід за конкретними соціальними маркерами. В записках стосункам надається певна характеристика за критеріями: серйозні / несерйозні, до якого соціального прошарку і нації відноситься дівчина чи жінка, в окремих випадках – які її погляди і ставлення до влади. Впродовж 1920-х років траплялися випадкові стосунки “пізнавального характеру”, короткі, але болочі романи із заміжніми жінками, були і зустрічі з вельми колоритними представницями непівського часу. Так, у березні 1925 року Борис познайомився з однією “гетерою” із оточення непівської молоді, “маленькою, страшною, з папіроскою у

роті”. Дівчина жила окремо, швидко зав’язалися стосунки, втім, з’ясувалося, що Борис не єдиний гість її квартири... Роль “чичисбея, модная в этот период” явно не влаштувала хлопця [6, арк. 44 зв.]. Зі свого особистого досвіду, Б. Вейде робить показовий висновок – “таковы были нравы НЕПа...”. Через кілька місяців він знайомиться з доньками колишніх ростовських фабрикантів. Одна з них була цнотлива і виважена, інша – “развращенная сексуалистка, лесбиянка, знакомая со всеми тонкостями французской любовной кухни... У нас были литературные дискуссии и не только дискуссии...” [6, арк. 45].

Свідчення Б. Вейде цілком співвідносяться із загальною тенденцією щодо 1920-х років, коли спостерігалась широка амплітуда думок, теорій, рухів щодо сексуальних стосунків, від патріархальних до радикальних лозунгів “вільного кохання” [13, с. 68]. Держава тільки-но починала втручатися у регулювання приватної, зокрема сексуальної сфери своїх громадян, створюючи відповідні стандарти сімейного і статевого життя.

Особисте життя Бориса за його власним виразом “йшло зигзагами” і було логічним наслідком співіснування у двох світах одночасно. Бачимо, що сексуальні контакти траплялися або із розкутими замужніми дамами, або із молодими єврейками, які меншою мірою переймалися серйозністю стосунків чи то не бажали відставати від віянь сексуальної революції 1920-х років. Так чи інакше, записки вказують на шляхи формування сексуального досвіду у тодішньої міської молоді. Звичайно, мова йде лише про конкретний, але вельми показовий чоловічий досвід. Адже сексуальні відносини так само характеризували культурний фон міського соціуму. Секс у непівському середовищі був логічним продовженням споживацького підходу до життя, тиражування еротично-екзотичного, чуттєвого, рокового образу жінки і відповідної поведінки чоловіка.

Влітку 1927 року Борис одружився. Дружиною стала цнотлива дівчина, з якою він познайомився на відпочинку у Бердянську. Восени Борис влаштувався на Дніпробуд, втім, робота віднімала багато сил, грошей не вистачало, майже не лишалось часу на дружину. Шлюб розпався, свою роль відіграли батьки дівчини і міські друзі Бориса. Спроба серйозних стосунків і створення родини закінчилася черговим розчаруванням.

На кінець 1920-х років відбувається остаточна радянська особистості Бориса Вейде. Впливають як зовнішні, так і внутрішні чин-

ники. Загальна ситуація в країні, пропаганда, агітація, література, газети – все спрямовано на масштабне розгортання індустріалізації.

З 1929 року на Дніпробуді почалися чистки серед робочих і управлінського апарату. Ці заходи перетворили Вейде, працівника відділу Обліку робочої сили, на гвинтик. Гвинтик, який мусів чітко виконувати завдання і розшукувати класового ворога серед будівників: колишніх білогвардійців, їх посібників, старорежимних спеціалістів, кулаків, бандитів та іншу “контру”. Будучи причетним до вершення людських доль через виявлення “небезпечних” та “підозрілих”, Вейде у вільний час читає друковані щоденники та спогади, присвячені подіям революції, Громадянської війни, їх передодню. Це дає свої результати: у спогадах зустрічаються прізвиська нині працюючих на Дніпробуді спеціалістів, або їх прямих родичів [6, арк. 62, 69, 82 зв.]. Інтерес до літератури ангажується бажанням виявити класового ворога на будівництві.

В умовах напруженої роботи, рідкого відпочинку, і, ймовірно, суто людських коливань щодо своєї участі у чистках, книги стають для Вейде “вірними друзями”. Серед прочитаного впродовж 1928–1929 років Борис зазначає: “А. Куприн – “Однорукий комендант”, П. Истрати – “Гайдуки”, “Кира Киралина”, А.В. Богданович – “Три последних самодержца”. Из этих дневников я узнал о вельможе Салове, приближенном Романовых (отец инженера Ф.С. Салова). Панферов – “Бруски” (деревня в 20 годах), А. Толстой – “Хождение по мукам”, “18 год”, К. Тренев – “Любовь Яровая” – воплощение нового революционного в образах Л. Яровой, Шванди, Кошкина и моральное разложение белогвардейцев Ярового, Пановой и др. Цинизм, опустошенность, ненависть к народу. Б. Лавренев – “Разлом” – широкий размах движущих сил этой революции. Эти книги (они печатались в журналах) дали ответ на вопрос об избранном пути, он был избран правильно...” [6, арк. 62]. Остання фраза вказує на внутрішній конфлікт Вейде і звернення до книги як по психотерапевтичний засіб. Твори Треньова, Гладкова, Лавреньова та ін. письменників дозволяють Вейде-читачу співвіднести себе з конкретними героями, їх міркуваннями, вчинками, поглядами, позбавитися тягаря відповідальності та сумнівів щодо правильності своїх вчинків, ревно виконувати свій обов’язок: слідкувати за “чистотою” кадрів на будівництві.

Протягом весни-літа 1930 року тривало знайомство Бориса з однією “особою ексцентричною і по-своєму цікавою”. Вабила ексцен-

тричність і освіченість дівчини, яка знов-таки не була представницею робітничого класу (донька лікаря). Стосунки мали характер коротких пристрасних зустрічей, за своїми сексуальними вподобаннями дівчина нагадувала Б. Вейде досвідчену зрілу французенку. Коли ж вона заговорила “на політичну тему”, з’ясувалося, що їй не подобається І. Сталін, “у него слишком “плебейское” лицо...” Б. Вейде був здивований і розгублений: “Такова была буржуазная барышня с извращенными сексуальными наклонностями! Что мог я сказать этой дуре?” [6, арк. 67]. Спостерігаємо намагання миттєво віддалитися від людини, що дозволяє собі такі думки і розмови. Далі відбувається чітка зміна вподобань чоловіка, певна “радянська лібідо”: замість відверто сексуальних міських дівчат і жінок – захоплення незіпсованою, простою дівчиною. Анфіса, донька монтажного майстра “Запоріжстали”, мала прямий і веселий характер, виявилася “гарним товаришем” [6, арк. 69]. Другий шлюб, родина, народження сина – все це відбулося, коли свідомість чоловіка остаточно заповнили інакші принципи і взірці.

Таким чином, записки Бориса Вейде – важливе джерело для усвідомлення того, як відбувалася радянська світогляд і формувалася нова радянська ідентичність у міської молоді. Індивідуальний досвід Бориса Вейде щодо 1920-х років виявився строкатим і конфліктним: завод і заводський актив – місто і аполітична непівська молодь; робкор – дирекція заводу; пошуки себе і свого покликання – звільгаризована масова культура, нетривалі й несерйозні сексуальні стосунки тощо. На противагу 1930-м, непівські 1920-ті у житті молодого запорізького хлопця виступають досить бурхливими й насиченими. Втім, спокуси принадами непу у наративі завуальовані пізнішим переосмисленням та наявністю у свідомості стійкого негативного образу непмана. Про непівські 1920-ті, про власну молодість згадувала людина, тексти якої є цінним джерелом для вивчення радянського дискурсу, його прояву у мисленні, пригадуванні та письмової презентації власного життя. Ментальні установки, набуті після “великого перелому” безпосередньо проявляються в пригадуванні “себе молодого”.

На прикладі життя Бориса Вейде бачимо як несумісність радянських лозунгів та реалій повсякдення провокували серйозний внутрішній конфлікт у людини, як на рівні свого повсякдення і приватного життя молода людина переставала бачити об’єктивні передумови соціальних негараздів. Явища, що стали наслідком глибокої соціально-

економічної і культурної кризи доби радянської модернізації (спекуляція, пияцтво, злочинність, розбещеність у сексуальних стосунках, проституція тощо) сприймалися скоріш як самостійний вибір непманів та результат свідомого ухилення від трудової діяльності. Все більша частина молоді задовольнялася офіційними ідеологічними поясненнями і лозунгами. “Прийняти і повірити, повірити і сповідувати” – перетворилося на одну з ключових стратегій для людини, що хоче вижити і пов’язує свій майбутній добробут із розвитком радянської держави.

Джерела і література:

1. Державний архів Запорізької області (ДАЗО). – Ф.228. – Оп.1. – Спр. 23. – Арк.6 зв.
2. ДАЗО. – Ф.228. – Оп.1. – Спр. 45. – Арк. 8.
3. ДАЗО. – Ф.228. – Оп.1. – Спр.115. Анкеты рабочих автомастерских, К-Л. 14.01-5.04.1926г. – Арк. 84-84 зв.
4. ДАЗО. – Ф.228. – Оп.1. – Спр. 153. – Арк. 4-6, 9, 15-20, 25, 27, 34, 39, 47.
5. Запорізький краєзнавчий музей. – Ф.Іст. 4698 (КП33156), Ф.Іст. 12(16а), Ф.Іст. 1013(1) та ін.
6. Вейде Борис Александрович. Записки строителя. 1908 – 1935 гг. Тетрадь первая. – Арк. 40 – 99 (авторська пагінація). Вибірково опубліковано: “Укращення Дніпра”: записки строителя (из дневника Бориса Вейде). Подготовил к печати Николай Зубашенко // Искра (Запорожье). – 2007. №9 (152), 11(154), 13(156), 14(157).
7. Гарголина Е.С., Черкасов А.А. Массовая и модная одежда в повседневности советского человека 1920-х гг. / Повседневный мир советского человека 1920-1940-х гг. – Ростов-на-Дону: Изд-во ЮНЦ РАН, 2009. – С. 329-338.
8. Гагауллина И.А. Нэповская повседневность Поволжья: социально-психологический анализ “массовой маргинальности” в контексте модернизационной перспективы / НЭП: экономические, политические и социокультурные аспекты. Сборник статей. – М., РОССПЭН, 2006. – С. 497-499.
9. Данихно С.Н. Рабочие юго-востока России в годы НЭПа: история генерации и многомерность повседневной жизни социальной группы. – Ростов-на-Дону, 2007. – 343с.
10. Добренко Е. Формовка советского читателя. Социальные и эстетические предпосылки рецепции советской литературы. – СПб., 1997. – 321с. <http://www.library.ru/3/reflection/articles/dobrenko.php>

11. Иваненко В.В., Ищенко І.В. Україна непівська: аналіз соціальних аномалій південного регіону. – Моногр.: Дніпропетровськ, видавництво ДНУ, 2006. – 280с.
12. Игумнов С.Д. “Искореним шпионов и диверсантов...” (1937 р.). <http://www.plakaty.ru/posters?id=1717>
13. Исаев В. И всюду страсти роковые... Любовь на фоне социалистической стройки // Родина. – 2004, №4. – С. 67-69.
14. Кирсанова Р. “Гимнастерка”, “джимми” и “полпред”... // Родина. – 1997. Осень. 11. – С. 46-52.
15. Лебедева В.Г. Судьбы массовой культуры России. Вторая половина XIX – первая треть XX века. – СПб., 2007. – 356с.
16. Лебина Н.Б. Повседневная жизнь советского города: Нормы и аномалии. 1920-1930 годы. – СПб., 1999. – 317с.
17. Макарова Н.Н. “Теневые” стратегии выживания населения и проблемы отклоняющегося поведения в новом индустриальном центре. 1929–1935 гг. (по материалам Магнитогорска) / Повседневный мир советского человека 1920-1940-х гг. – Ростов-на-Дону: Изд-во ЮНЦ РАН, 2009. – С.325.
18. Малахова Л.П. Массовые библиотеки Западной Сибири в 1920–1930 гг. на службе у государства // Вестник Томского государственного университета. №310. - Томск, 2008. - С.74 - 79.
19. Морозова О.М. Послевоенная жизнь солдат революции / Человек на исторических поворотах XX века / Под ред. А.Н. Еремеевой, А.Ю. Рожкова. – Краснодар, 2006. – С. 143-151.
20. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія / відповідальний секретар С.В. Кульчицький. В 2 ч. – Ч.1. – К., Інститут історії НАНУ, 2009. – С. 38-39.
21. Орлов И.Б., Пахомов С.А. “Ряженные капиталисты” на НЭПовском празднике жизни. – М., Собрание, 2007. – 159с.
22. Повседневный мир советского человека 1920-1940-х гг. Сборник статей под ред. Е. Кричко и Т. Хлыниной. – Ростов-на-Дону: Изд-во ЮНЦ РАН, 2009. – 384с.
23. Соколов А.К. Проблемы трудовых отношений на советских предприятиях в годы Нэпа / НЭП: экономические, политические и социокультурные аспекты. Сборник статей. – М., РОССПЭН, 2006. – С. 427-447. Борисова Л.В. Социально-трудовые конфликты: причины и механизм разрешения в первые годы Нэпа / Там же. – С. 448-463.
24. Фицпатрик Шейла. Повседневный сталинизм: социальная история Советской России в 30-е годы: город. – М., 2008. – 333с.

Надія Швайба (*Запоріжжя, Україна*). **Між робітником і непманом: життя Бориса Вейде у Запоріжжі 1920-х років**

У статті на основі аналізу джерела особового походження (“Записок” Бориса Вейде) розглянуто життєвий досвід мешканця міста Запоріжжя в роки непу та початку індустріалізації. Розкрито аспекти культурного життя молоді 1920-х років. Виявлено засоби, під впливом яких відбувалася радянська світоглядна трансформація молодого покоління, формувалася радянська ідентичність.

Ключові слова: міська молодь, неп, радянська ідентичність, повсякдення.

Надежда Швайба (*Запорожье, Украина*). **Между работником и непманом: жизнь Бориса Вейде в Запорожье 1920-х годов**

В статье на основе анализа источника личного происхождения (“Записок” Бориса Вейде) рассмотрен жизненный опыт жителя города Запорожья в годы нэпа и начала индустриализации. Раскрыты аспекты культурной жизни молодежи 1920-х годов. Выявлены факторы, под влиянием которых происходила советизация сознания молодого человека, формировалась его советская идентичность.

Ключевые слова: городская молодежь, нэп, советизация, повседневность.

Nadia Shvayba (*Zaporizhzhia, Ukraine*). **Between the worker and “nepman”: Boris Vejde’s life in Zaporizhzhia 1920th years**

In article on the basis of the analysis of a source of a personal origin (Boris Vejde’s “Notes”) life experience of the townsman of Zaporozhye in days of the New Economic Policy and the industrialization beginning is considered. Aspects of cultural life of youth of 1920th years are opened. Factors under which influence occurred changes of consciousnesses of the young man are revealed, its Soviet identity was formed.

Keywords: city youth, the New Economic Policy, daily occurrence.